

ВІДГУК

офіційного опонента доктора політичних наук,
професора Горбатенка Володимира Павловича
на дисертаційну роботу Бусленка Василя Володимировича
«Взаємовідносини влади та опозиції в контексті демократизації
політичних систем», подану на здобуття наукового ступеня доктора
політичних наук у Спеціалізовану вчену раду Д 11.051.13
Донецького національного університету імені Василя Стуса
за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Досвід політичної трансформації постсоціалістичних країн засвідчує, що кожна з них обрала свою траєкторію демократизації, яка передбачала декілька процесів: падіння попередніх авторитарних режимів, встановлення нових, демократичних правил гри та засвоєння цих правил громадянською й політичними елітами. Проте оптимістичний погляд науковців щодо поступового усунення процедурних невпевненостей, які існували на етапі демократичного переходу, повної інституціоналізації засад ліберальної демократії з однозначним прийняттям демократичних цінностей політичними елітами, напряду, в якому відбуватимуться національні, політичні та економічні зміни, швидко змінився. У ряді країн т. з. молодій демократії спостерігається нелінійний характер демократизації, що супроводжується політичною нестабільністю, зростанням ролі неформальних інституцій в політиці, зниженням рівня політичної участі громадян.

Вищезазначене актуалізує пошуки нових концептуальних підходів, які б сприяли глибшому розумінню зв'язків між попередніми й сучасними процесами демократизації та визначали чинники, що впливають на динаміку та якість демократизації. В цьому плані досить новаторським виглядає підхід, запропонований здобувачем, згідно якого в якості агентів політичних змін визначено владу та опозицію. Їх розгляд на рівні інститутів та акторів через призму компаративістського погляду на демократизацію дозволяє глибше розуміння природу, стан та перспективи становлення демократичної політичної системи. Актуальність такого вектору дисертаційного

дослідження В. В. Бусленка зумовлена також потребою пошуку оптимальної моделі взаємовідносин між владою та опозицією на інституційному рівні як ендогенних ресурсів демократизації, а також необхідністю консолідації хистких демократій до рівня стабільних демократичних режимів.

Ідея виявлення природи інтеракцій між владою та опозицією не є новою. Вчені нею займалися й раніше в рамках системного, інституційного, неінституційного, біхевіористського підходів у межах політології, філософії, соціології, психології, політичної географії. Разом з тим у цьому сегменті залишається чимало недостатньо з'ясованих проблем, зокрема, коли взаємодія між соціальними агентами розуміється з точки зору накопичення та конвертації суспільних капіталів, розподілу метакapіталу держави та узгодженої фіксації диспозицій в політичному полі. Такий підхід дозволяє розкрити прихований потенціал зазначених суб'єктів політики. Відповідно крос-регіональний аналіз подібних інтеракцій, що становить основу авторського підходу, допоміг дисертантові віднайти функціональну роль провладних та опозиційних партій в флуктуації політичної системи у контексті боротьби сил вирівнювання та стратифікації.

Слід відзначити, що дисертація В. В. Бусленка виконана відповідно до тематики науково-дослідних робіт кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця) за 2 темами («Стабільність і кризовість у відносинах між державою і суспільством: крайній і регіональний виміри», «Динамічні аспекти суспільно-політичних процесів в Україні та світі в другому десятиріччі XXI століття»); кафедри політології, управління та державної безпеки СНУ ім. Лесі Українки (м. Луцьк) за однією темою («Інституційні зміни процесу демократичних трансформацій в Україні: Волинь»); Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України (м. Львів) за однією темою («Діяльність громадських організацій національних меншин як чинник регіонального розвитку та консолідації українського суспільства»).

Участь дисертанта у 4 наукових темах свідчить про державне замовлення на науково-дослідну роботу та затребуваність результатів наукового дослідження державними органами та відповідними структурами управління, навчальними закладами.

Ознайомлення з матеріалами дисертації та публікаціями здобувача у фахових наукових виданнях дає підстави зробити такі висновки.

Основні результати наукових досліджень, що знайшли місце у наукових положеннях, висновках і рекомендаціях В. В. Бусленка мають глибоке теоретико-методологічне й науково-практичне обґрунтування, вони обумовили досягнення поставленої мети та завдань дослідження, сприяли важливим аналітичним узагальненням і систематизації значної кількості наукових праць, дотичних до теми дослідження. Автором осмислено значний обсяг зарубіжних та вітчизняних джерел, соціологічних матеріалів, а також матеріалів аналітичних центрів, наукових досліджень українських та зарубіжних учених.

При проведенні дисертаційного дослідження використано комплексний, системний, логічний підходи. В роботі застосовано сучасні наукові методи дослідження. Зокрема: компаративний, моделювання нелінійної динаміки, структурний, «case study», соціологічний.

Апробація результатів дисертаційного дослідження підтверджується участю В. В. Бусленка у значній кількості міжнародних та вітчизняних наукових конференцій, а також достатньою кількістю наукових публікацій у вітчизняних фахових журналах та виданнях, включених до міжнародних науково-метричних баз, а також підготовкою монографічної роботи за профілем дисертації.

Результати дисертаційної роботи автора мають високий рівень впровадження, що підтверджено документально відповідними довідками, які констатують використання висновків, пропозицій та рекомендацій дослідження. Вони, зокрема, послуговували вагомим підґрунтям для прийняття управлінських рішень Відділом внутрішньої політики Волинської обласної державної адміністрації.

Змістові дисертації притаманна методична і концептуальна цілісність, логічність і обґрунтованість наукового викладу. Отже, наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації В. В. Бусленка є

науково виваженими і достовірними. Найвагоміші результати дисертаційного дослідження та їх наукова новизна полягають у такому:

- теоретично обґрунтовано та представлено методологічні засади аналізу взаємовідносин між опозицією та владою в контексті демократизації політичних систем. Розроблена методологія базується на синтезі теорії конвертації капіталів, синергетики, теореми флуктуації, транзитології, постмодерністських теорій, інституціоналізму та неоінституціоналізму (с. 53 – 75). Розкрито та розвинуто сутність та понятійний апарат категорії «опозиція», раціональні стратегії побудови взаємовідносин з владними інституціями (с. 30 – 37, с. 48 – 53, с. 53 – 59, с. 100 – 105, с. 110 – 113);

- виявлено патерни у взаємовідносинах влади та опозиції. Вони розглядаються як детермінанти самоорганізації системи. З'ясовано їх вплив на динаміку процесів демократизації. Доведено, що такі патерни були продуктом реалізації політичними акторами стратегій накопичення та конвертації суспільних капіталів, узгодженої фіксації диспозицій у межах політичного поля та габітусу. (с. 138 – 139, с. 330 – 332, с. 350 – 352, с. 390 – 392, с. 356 – 361, с. 364 – 368);

- концептуалізовано динамічну модель демократизації держав Вишеградської групи з фазами флуктуації та біфуркаціями, що може вважатися типовою для посткомуністичних країн. Модель побудована на основі аналізу стартових умов, продуктів, практик демократичного переходу, інститутів конструктивної взаємодії влади та опозиції та індикаторів (с. 73 – 78, с. 89 – 95, с. 97 – 118, с. 139 – 140, с. 364 – 365);

- доведено, що процеси демократизації в країнах Вишеградської групи мали цикли неспрямованого неперіодичного коливання, зумовлені дією «звичайних» та «дивних» атракторів. Появу останніх стимулювали влада та опозиція, яка визначала боротьбу сил вирівнювання та стратифікації (с. 73 – 75, с. 98 – 100, с. 117 – 118, с. 208 – 209, с. 314 – 316);

- на основі синергетичного підходу концептуалізовано причини та регіональну специфіку нового незавершеного циклу флуктуації, що проявлявся в тренді конвергенції демократизації політичної системи країн Вишеградської групи. Доведено, що такий тренд характерний як для консенсусної, так і для конфліктної моделей взаємовідносин між владою та

опозицією і був продуктом практик імітації демократії (с. 320 – 328, с. 339 – 354, с. 356 – 363, с. 368 – 387);

- сформовано модель взаємовідносин влади і опозиції в досліджуваних політичних системах. Запропоновано рекомендації щодо її застосування для вдосконалення практик демократизації політичних процесів в Україні, що містять обґрунтування необхідності врахування патерних взаємовідносин влади та опозиції задля недопущення екстраполяції негативних практик використання асоційованого капіталу та трансформації його в політичний; формування просторових тимчасових та довготермінових інституцій конструктивної взаємодії між владою та опозицією (с. 138 – 140, с. 230 – 231, с. 314 – 316, с. 398 – 399).

Результати дисертаційного дослідження В. В. Бусленка повністю відповідають встановленим вимогам до докторських дисертацій зі спеціальності 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Вони представлені у 44 наукових працях, зокрема: 1 індивідуальній монографії 19 статтях у фахових виданнях України (з яких 9 включені до міжнародних наукометричних баз), 4 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав за напрямом, з якого підготовлено дисертацію (з яких 1 включена до бази даних Web of Science).

Апробацію результатів дисертаційного дослідження здійснено автором на 31 науковій і науково-практичній конференціях, конгресах і круглих столах міжнародного та всеукраїнського рівнів. У дисертаційній роботі з числа публікацій у співавторстві використано лише ті наукові положення, які належать особисто дисертанту.

Наукові публікації та автореферат відображають основний зміст і результати дисертаційного дослідження. Зміст автореферата розкриває ключові положення та новизну дисертації. В представлених дисертації та авторефераті відсутні положення та результати кандидатської дисертації, захищеної В. В. Бусленком у 2002 р. за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Кількість, обсяг і якість друкованих праць відповідають вимогам для захисту докторської дисертації.

Результати проведеного дослідження мають практичне значення, що підтверджується їх впровадженням Відділом із питань внутрішньої політики Волинської обласної державної адміністрації (лист № 906/05/2-20 від

29.05.2020 р.); Донецьким національним університетом імені Василя Стуса (лист № 45/01.1.3-43 від 16. 06.2020 р.); Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки (лист № 03-28/04/1205 від 29.05.2020 р.); Громадською організацією «Центр політичного аналізу та виборчого консалтингу» (м. Луцьк) (лист № 7 від 25.05.2020 р.).

Відаючи належне науковим здобуткам автора, представленим у дисертаційній роботі, слід, однак, відзначити наявність дискусійних моментів, що викликають певні зауваження:

1. Згідно з концепцією обміну ресурсами владний суб'єкт має владу над об'єктом і може впливати на його поведінку настільки, наскільки він може визначати і контролювати очікувані об'єктом нагороди і витрати. В той же час у дисертації зроблено припущення, що на функціонування державних інститутів часто впливають неформальні інститути (с. 53). При цьому потребує уточнення, як це позначається на взаємовідносинах між владою та опозицією в контексті демократизації?

2. Хоча не існує встановлених вимог до формування переліку індикаторів демократизації, на які впливають влада та опозиція, і будь-якій перелік індикаторів зазвичай відображає бачення авторів для вирішення конкретних завдань, дискусійними є питання щодо наступного: відсутність урахування індикатора, який би визначав рівень євроскептицизму як форми опозиції населення до ЄС. Урахування таких емпіричних даних через крос-темпоральний аналіз дозволило б простежити на рівні індивідуальних та колективних акторів перетікання політичного капіталу від влади до опозиції і навпаки. Такий підхід допоміг би простежити вагу капіталу міжнародної підтримки в сукупному капіталі партій.

3. Для аналізу динаміки демократизації автором використано в основному індекси демократії Фонду Бертельсманна та Світового Банку, які іноді мають певне розходження. Звідси потребує уточнення, чи впливають ці розходження на оцінку інтеракцій між владою та опозицією?

4. У дисертації сфокусовано увагу в основному на внутрішніх чинниках, що зумовлювали патерні взаємовідносини між владою та опозицією. Але в

умовах інтеграції країн Центрально-Східної Європи до Європейського Союзу варто більше враховувати зовнішні інституційні детермінанти таких відносин.

5. При визначенні політичного капіталу провладних та опозиційних партій Угорщини в ході репозиціонування дисертантом проаналізовано результати парламентських виборів та дані соціологічного центру Tárki. Проте емпіричні дані на основі опитувань центру використано лише за період 1999 – 2002 рр. Верхня ж рамка дослідження визначена як 2017 р.

Наведені зауваження не є принциповими, скоріше вони стосуються подальших наукових розробок дисертанта, мають переважно дискусійний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку роботи, її достатній науковий рівень, новизну та достовірність результату.

Загалом, мета дисертаційної роботи досягнута, а поставлені завдання – вирішені. Дисертація Бусленка Василя Володимировича «Взаємовідносини влади та опозиції в контексті демократизації політичних систем» відповідає вимогам, визначеним пунктами 9, 10, 12, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., та «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р., а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук зі спеціальності 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу правових проблем політології
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

В. П. Горбатенко

